

Zijdeteelt in Nederland

WILLEM N. ELLIS

ELLIS, W. N., 2000. SERICULTURE IN THE NETHERLANDS. - *ENT. BER., AMST.* 60 (10): 189-191.

Abstract: In the library of the Netherlands Entomological Society a small collection of letters and documents was found, pertaining to a company that existed between about 1830 and 1850, which attempted to introduce sericulture into The Netherlands. The attempt failed, mainly through managerial incompetence.

Bibliotheek der Nederlandse Entomologische Vereniging, Plantage Middenlaan 64, 1018 DH Amsterdam.

Enkele jaren geleden kocht de bibliotheek een boek met de weinig entomologisch klinkende, maar intrigerende titel 'Op zoek naar het zachte goud'. Het is een studie van de historicus Van den Eerenbeemt (1993) over pogingen om in Nederland de zijdeteelt te introduceren. Zoiets is heel wat lastiger dan de introductie van een nieuw type gewas of huisdier, omdat voor de zijderupsen (*Bombyx mori* Linnaeus) altijd vers blad van één bepaalde boomsoort beschikbaar moet zijn: *Morus alba* (L.), de witte moerbeï. Deze eis is vooral zwaar in het voorjaar, wanneer de rupsen klein zijn en alleen zeer jong blad kunnen eten. Lang voordat men aan een rupsenkwekerij kan beginnen moet men daarom de beschikking hebben over een voldoende groot aantal oogstbare bomen. Voor een werkelijk industriële opzet is dit een ernstige handicap.

Degene die zich in ons land zonder twijfel het meest intensief en langdurig (van ongeveer 1830 tot 1850), zij het uiteindelijk vruchteloos, met pogingen in die richting heeft beziggehouden, was H. Berail. Hij was van geboorte een Fransman uit de buurt van Lyon, de streek bij uitstek van de zijdeteelt, maar het grootste deel van zijn leven woonde hij in Sint Michielsgestel. Hij was ietwat een man van twaalf ambachten en dertien ongelukken; vóór de zijdeteelt-episode was hij bierbrouwer en boomkweker, en erna kippen- en konijnenfokker, uitvinder van een broedmachine, en met enig succes producent van een soort transportabele toiletten voor het vergaren van menselijke mest ten behoeve van de landbouw. De spreekwoordelijke dertien ongelukken hingen

samen met een onterecht opgenomen hypotheek, twee faillissementen, en vele ruzies die het gevolg waren van een teveel aan dadendrang, een al te weidse visie, een te grote welbespraaktheid, en een zekere drammerigheid. Én een brand die zijn woning verwoestte, waarna bleek dat door een extreem voorbeeld van niet gelezen 'kleine lettertjes' het pand onverzekerd was. Én een verloren proces tegen een kortstondige vennoot, A. J. van Eyndhoven, de grootvader van Gerard L. van Eyndhoven, die van 1946 tot 1963 secretaris was van de NEV. (A. J. van Eyndhoven is nog lang doorgedaan met zijn zijdeteelt-activiteiten. In de kantine van de afdeling Entomologie van het Zoölogisch Museum hangt een door hem fraai gecalligrafeerde en geïllustreerde 'poster' over de kweek van de zijderups. Daarin wordt een waarneming uit 1871 vermeld.)

Of was hij toch misschien een gedreven, creatief en veelzijdig man in een periode met een ingeslapen overheid en een verkalkte burgerij? Ik weet het nog steeds niet, ondanks dat ik heel wat van Berail heb gelezen. Tijdens het hercatalogiseringsproject van de NEV-bibliotheek dook namelijk uit een vergeten hoekje van een kast een in bruin papier gewikkeld, met een touwtje dichtgebonden, pakje op met een aantal brieven en documenten die betrekking hadden op de 'Maatschappij tot Invoering der Zijdeteelt in Noord-Brabant'. Berail was niet alleen de initiatiefnemer, maar ook administrateur, boekhouder, kleine aandeelhouder en voornaamste werknemer van de maatschappij; de afgebrande woning was

eigendom van de maatschappij en diende mede als proefstation. Het uiteindelijke doel van de maatschappij was het creëren van werkgelegenheid en extra inkomsten voor de noodlijdende boerenbevolking van de streek, zowel door het kweken en verwerken van de rupsen als door het produceren van moerbeibladd.

De stukken van dit archiefje van zijn nu geordend en beschreven, en op een waardiger manier dan tot dusver in de bibliotheek opgeborgen. Ook is er een uittreksel uit het archief gemaakt, dat eventueel kan worden uitgeleend.

Hoe deze stukken in onze bibliotheek terecht zijn gekomen is wel ietwat te reconstrueren. Op het pakje stond het adres van C. L. Reuvs, die van 1898 tot 1915 bibliothecaris was van de Nederlandse Entomologische Vereniging (De Meijere, 1947).

Een aantal stukken zijn originele brieven, gericht aan W. H. de Vriese, hoogleraar in de botanie te Leiden. Deze was lid van een 'noodbestuur' dat van 1845 tot 1850 de zaken waarnam nadat de Maatschappij door het amateuristische optreden van het vorige, inmiddels en bloc afgetreden, bestuur in grote moeilijkheden was geraakt. Het noodbestuur verbond een aantal voorwaarden aan zijn aantreden, onder meer dat de administrateur van de maatschappij, H. Berail, een kopie zou leveren van alle relevante stukken uit de voorafgaande bestuursperiode. Het is aanneemlijk dat deze kopieën, samen met latere correspondentie van De Vriese, het onderhavige archief vormen, en dat dit op zeker moment in handen van Reuvs is gekomen. Deze woonde tot 1898 evenals De Vriese in Leiden; het feit dat de laatste al in 1862 stierf (Theissen, 1932) maakt het echter minder waarschijnlijk dat Reuvs het materiaal rechtstreeks van De Vriese heeft gekregen.

Na de uitvoerige studie van Van den Eerenbeemt, die ook ter zake van Berail en de Brabantse Maatschappij veel bronnen gezien heeft, was het natuurlijk niet te verwachten dat er veel werkelijk nieuws naar voren zou komen. Zoals gezegd is de centrale figuur van Berail nog even raadselachtig. Maar wat mij

wel als nieuw element naar voren komt was het verbijsterende amateurisme van het oorspronkelijke bestuur van de Maatschappij. Het statutair driekoppige bestuur dat in 1837 aantrad bestond toch niet uit maatschappelijke lichtgewichten:

- Jhr. Mr. H. B. Martini van Ouwekerk, ridder van de Nederlandse Leeuw, lid der Ie kamer der Staten Generaal, van de ridderschap der provincie Noord-Brabant en van de Kommissie van Landbouw;
- J. Diepen, ridder van de Nederlandse Leeuw, president van de rechtbank van Koophandel te 's Hertogenbosch; na zijn overlijden in 1844 opgevolgd door J. F. L. Verster.
- Jhr. Mr. M. A. J. van der Beken Pasteel, ridder van de Nederlandse Leeuw, lid van de ridderschap en der staten van Noord-Brabant, president der Rechtbank van Eerste Aanleg te Eindhoven, in 1842 opgevolgd door Jhr. J. Bowier, die in 1844 werd opgevolgd door Jhr. De Jonge van Zwynbergen, die echter vrijwel meteen weer aftrad.

Martini, Beken Pasteel en Diepen waren aanvankelijk diep onder de indruk van de kwaliteiten van Berail, en prezen hem hemelhoog. Dat bleven ze in de latere officiële jaarverslagen ook doen, maar toen waren de verhoudingen al sterk bekoeld. Misschien geprikkeld door Berail, maar in elk geval zonder enige zelfbeheersing krijgt vooral Martini heftige driftbuien; na de brand van het proefstation in 1842 wordt het toezicht op de herbouw aan Berail onttrokken en overgedragen aan een louche locale aannemer, en als Berail alarm slaat -juist nu er voldoende grote moerbeibomen staan om serieus rupsen te gaan kweken loopt dit op een fiasco uit- wordt hij ontslagen: ter bezuiniging, wordt de aandeelhouders meegedeeld. Niemand schijnt tot dan toe te beseffen dat alle know-how berust bij de ontslagen Berail. Berail wordt na twee enorme geldverslindende bezwaarschriften weer aangenomen, maar de woedeuitbarstingen van Martini mondden tenslotte uit in 'eene wezenlijke poolsche landsdag', waarop

het voltallige bestuur aftreedt, en tenslotte het al genoemde noodbestuur in werking treedt. De maatschappij, en daarmee het visioen van Berail, is dan echter niet meer te redden.

Literatuur

EERENBEEMT, H. F. J. M. VAN DEN, 1993. *Op zoek naar het zachte goud: pogingen tot innovatie via een zijdeteelt*

in Nederland, 17e – 20 eeuw: i - xi, 1 - 294. Gianotten, Tilburg.

MEJERE, J. C. H. DE, 1947. De Nederlandsche Entomologische Vereniging bestaat 100 jaren, maar is nog jeugdig van geest en nog steeds bloeiend. – *Tijdschrift voor Entomologie* 88: 1-18.

THEISSEN, J. S., 1932. Levensberichten van professoren en lectoren. In: *Gedenkboek van het Athenaeum en de Universiteit van Amsterdam 1632-1932*: 535-715. Stadsdrukkerij, Amsterdam

Geaccepteerd 18.vii.2000.